

กิเลส: การศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ในภาษาไทย
Human Passion, or /kilèet/: A Study of Conceptual
Metaphor in Thai

วุฒินันท์ แก้วจันทร์เกตุ*

Wuttinun Kaewjungate

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณะเกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย โดยผู้วิจัยศึกษาข้อมูลจากงานเขียนทางวิชาการ (Academic) งานเขียนกึ่งวิชาการ (Non-Academic) เรื่องแต่ง (Fiction) หนังสือพิมพ์ (Newspaper) และเบ็ดเตล็ด (miscellany) ในคลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ (Thai National Corpus) ของภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผลการวิจัยพบว่า ถ้อยคำอุปลักษณะสะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับกิเลสในภาษาไทย ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] [กิเลส คือ ศัตรู] [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] [กิเลส คือ ไฟ] [กิเลส คือ ความมืดมัว] [กิเลส คือ ของเหลว] และ [กิเลส คือ โรค] มโนทัศน์เหล่านี้สอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ว่า กิเลสเป็นสาเหตุของการทำให้จิตใจมนุษย์เศร้าหมองและขัดขวางความเจริญทางจิต

คำสำคัญ: กิเลส; อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์; พุทธศาสนา

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

Abstract

This article examines the conceptual metaphor of human passion, or /kilèet/ in Thai. The data were randomly collected from academic works, non-academic works, fiction, newspapers and miscellany by using the Thai National Corpus program of the Department of Linguistics, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

It was found that the metaphorical expressions show the metaphorical concepts such as [PASSION IS A CREATURE] [PASSION IS AN OBJECT] [PASSION IS ENEMY] [PASSION IS DIRTINESS] [PASSION IS BAIT] [PASSION IS FIRE] [PASSION IS OBSCURITY] [PASSION IS LIQUID] and [PASSION IS DISEASE]. These concepts accord with the Buddhist belief that human passion is the cause of an unrefined and obstructed human mind.

Keywords: human passion; conceptual metaphor; Buddhism

บทนำ

เมื่อพูดถึงคำว่า “กิเลส” หลายคนคงเข้าใจความหมายของคำนี้ตรงกันว่า หมายถึง สิ่งที่ทำให้จิตใจมนุษย์เศร้าหมองหรือขุ่นมัวซึ่งแฝงอยู่ในจิตใจของมนุษย์ ทั้งนี้การที่มนุษย์เข้าใจความหมายของคำว่า “กิเลส” ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรมได้นั้นเป็นเพราะมนุษย์มีภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยสร้างถ่ายทอดและอธิบายความหมายเพื่อให้มนุษย์เกิดการรับรู้และเข้าใจความหมายร่วมกัน อย่างไรก็ตามการที่มนุษย์รับรู้และเข้าใจความหมายของสิ่งที่เป็นนามธรรมได้นั้นเป็นเพราะมนุษย์มีการทำความเข้าใจโน้ตทัศน์ของสิ่งที่เป็นนามธรรมผ่านกระบวนการโยงความหมายไปสู่สิ่งที่เป็นรูปธรรม กระบวนการทำความเข้าใจความหมายดังกล่าวเรียกว่า “อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์” (Conceptual metaphor)

Lakoff and Johnson (1980: 3) ผู้ริเริ่มการศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์กล่าวว่า *“Metaphor is pervasive in everyday life, not just in language but in thought and action. Our ordinary conceptual system, in term of which we both think and act, is fundamentally metaphorical in nature.”* สรุปได้ว่าอุปลักษณ์ไม่ได้เป็นเพียงถ้อยคำหรือรูปภาษาที่เราใช้กันอย่างแพร่หลายในชีวิตประจำวัน แต่อุปลักษณ์เป็นสิ่งที่สะท้อนความคิดและการกระทำของมนุษย์ ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรม เพราะมนุษย์นำสิ่งที่ป็นนามธรรมเหล่านั้นไปเปรียบเทียบกับสิ่งที่ป็นรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์คุ้นเคยหรือมีประสบการณ์เพื่อที่จะทำความเข้าใจสิ่งที่เป็นนามธรรมเหล่านั้น

จากการทบทวนวรรณกรรม ผู้วิจัยพบว่ายังไม่มีการศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของคำว่า “กิเลส” ในภาษาไทยโดยตรง งานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นงานทางด้านปรัชญาและศาสนา เช่น งานวิจัยของ พระมหาธีรพล สุขแสง (2546) ที่ศึกษาคำสอนเรื่องกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท และงานวิจัยของเจ้าอธิการทองใบ อมโร (2553) ที่ศึกษาหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นกิเลสในพุทธศาสนาเถรวาท ในส่วนของงานวิจัยทางด้านภาษานั้น ผู้วิจัยพบว่า มีเพียงการกล่าวถึง “กิเลส” ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “อุปลักษณ์เกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะ” ของ ปิยภรณ์ ออบแพทย (2552) ซึ่งกล่าวว่า กิเลสเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทั้งนี้ธรรมะเป็นเสมือนเครื่องมือที่จะช่วยให้มนุษย์ฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรคเหล่านั้นให้ออกไปจากชีวิตของตนได้

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ของคำว่า “กิเลส” ในภาษาไทย ทั้งนี้เพราะต้องการทราบความคิดของผู้ใช้ภาษาไทยว่ามีมโนทัศน์อย่างไรเกี่ยวกับกิเลสซึ่งเป็นสิ่งที่ป็นนามธรรม รวมทั้งมโนทัศน์เหล่านั้นอาจจะสะท้อนมุมมองบางประการเกี่ยวกับกิเลสตามหลักธรรมทางพุทธศาสนา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ของคำว่า “กิเลส” ในภาษาไทย

ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากงานเขียนทางวิชาการ (Academic) งานเขียนกึ่งวิชาการ (Non-Academic) เรื่องแต่ง (Fiction) หนังสือพิมพ์ (Newspaper) และเบ็ดเตล็ด (miscellany) ในคลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ (Thai National Corpus) ของภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แนวคิดที่เกี่ยวข้อง: อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ (Conceptual metaphor)

การศึกษาอุปลักษณะตามแนวคิดเดิมเป็นการศึกษาอุปลักษณะในฐานะที่เป็นเครื่องมือทางวรรณศิลป์ กล่าวคืออุปลักษณะเป็นเพียงเครื่องมือที่ผู้แต่งใช้ถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกไปสู่ผู้อ่าน ทั้งนี้เพื่อสร้างความงามหรือสุนทรียภาพทางการประพันธ์ (Lakoff and Johnson, 1980: 3) ต่อมา Lakoff and Johnson (1980) ได้เสนอแนวคิดใหม่ของการศึกษาอุปลักษณะในมุมมองทางภาษาศาสตร์ปริชาน (Cognitive linguistics) กล่าวคือ อุปลักษณะไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือในการสร้างงานประพันธ์เท่านั้น แต่อุปลักษณะเป็นผลผลิตที่สะท้อนการกระทำและความคิดของมนุษย์ที่มีใช้อยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวันโดยผู้ใช้ภาษาไม่รู้ตัวว่าตนเองกำลังใช้อุปลักษณะแนวคิดดังกล่าวเรียกว่า การศึกษาอุปลักษณะเชิงมโนทัศน์

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ตามแนวคิดภาษาศาสตร์ปริชานจึงหมายถึง การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งเป็นอีกสิ่งหนึ่ง โดยสิ่งที่นำมาเปรียบนั้นมาจากต่างวงความหมายกัน (Lakoff and Johnson, 1980: 3-9) และมีกระบวนการถ่ายโยงความหมายจากวงความหมายต้นทางซึ่งเป็นแบบเปรียบเทียบ (source domain) ไปยังวงความหมายปลายทางซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (target domain) (Kövecses, 2002: 4-9) ทั้งนี้ Lakoff and Johnson ยังแบ่งอุปลักษณะออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ ถ้อยคำอุปลักษณะ

(metaphorical expressions) หมายถึง ถ้อยคำที่แสดงการเปรียบเทียบระหว่างสิ่งที่แตกต่างกันสองสิ่ง และโมโนอุปลักษณ์หรืออุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ (conceptual metaphor) หมายถึง ความคิดซึ่งมีลักษณะเป็นความเปรียบเทียบที่อยู่ในระบบการรับรู้ของผู้ใช้ภาษา ด้วยเหตุนี้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวันจึงเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนระบบวิธีคิดหรือมโนทัศน์ของผู้ใช้ภาษา (รัชนีญา กลิ่นน้ำหอม และ ณัฐพร พานโพธิ์ทอง, 2551: 139)

Lakoff and Johnson (1980: 7-8) ได้ยกตัวอย่างการใช้อุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์ในภาษาอังกฤษ เช่น TIME IS MONEY กล่าวคือ ผู้ใช้ภาษาเปรียบเทียบเวลาเป็นเงินซึ่งมโนทัศน์ดังกล่าวสะท้อนผ่านการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ต่างๆ ได้แก่ You are wasting my time. This gadget will save you hours. I don't have the time to give you. How do you spend your time these day? You need to budget your time. I've invested a lot of time in her. I lost a lot of time when I got sick. เป็นต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งนำเสนอการวิจัยแบบพรรณนาวิเคราะห์ ทั้งนี้ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลจากคลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ (Thai National Corpus) ของภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและจำแนกถ้อยคำอุปลักษณ์ออกจากถ้อยคำชนิดอื่นที่ไม่ใช่อุปลักษณ์ ทั้งนี้การจัดมโนอุปลักษณ์นั้น ผู้วิจัยนับความถี่จากการปรากฏการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์โดยนับทุกครั้งแม้ว่าถ้อยคำอุปลักษณ์นั้นจะมีการปรากฏการใช้ซ้ำกัน กล่าวคือ ผู้วิจัยนับทุกคำที่ปรากฏการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ 1 ครั้ง นับเป็น 1 คำ จากนั้นจึงนำมาจัดกลุ่มมโนอุปลักษณ์โดยรวมจากการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่มีความถี่ปรากฏไม่ต่ำกว่า 5 คำ

ผลของการวิจัย

อุปลักษณะเชิงมโนทัศน์ของคำว่า “กิเลส”

จากการวิเคราะห์ข้อมูลพบถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ของคำว่า “กิเลส” สามารถสรุปเป็นมโนอุปลักษณะได้จำนวน 9 มโนอุปลักษณะ ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] [กิเลส คือ ศัตรู] [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] [กิเลส คือ ไฟ] [กิเลส คือ ความมืดมัว] [กิเลส คือ ของเหลว] และ [กิเลส คือ โรค] ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงมโนอุปลักษณะของคำว่า “กิเลส”

ลำดับที่	มโนอุปลักษณะของคำว่า “กิเลส”	จำนวนถ้อยคำ อุปลักษณะ
1.	[กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต]	84
2.	[กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ]	79
3.	[กิเลส คือ ศัตรู]	63
4.	[กิเลส คือ สิ่งสกปรก]	34
5.	[กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ]	17
6.	[กิเลส คือ ไฟ]	13
7.	[กิเลส คือ ความมืดมัว]	7
8.	[กิเลส คือ ของเหลว]	6
9.	[กิเลส คือ โรค]	5
รวม		308

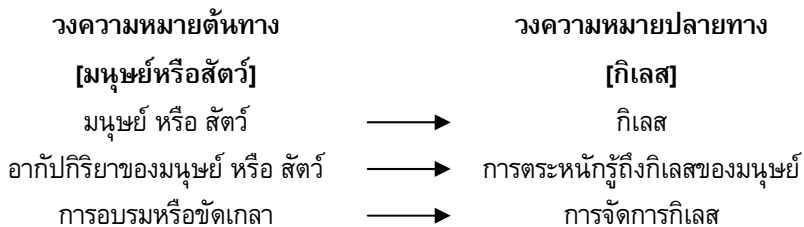
1. [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] มโนทัศน์ดังกล่าวสามารถแยกออกเป็น 2 ประเภท คือ [กิเลส คือ มนุษย์หรือสัตว์] และ [กิเลส คือ เจ้านาย]

1.1 [กิเลส คือ มนุษย์หรือสัตว์] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น กิเลสชุกชุม รู้จักกิเลส กิเลสเฟ้นฟ่าน กิเลสหนึ่งหน้าสลอน กิเลสไม่มี ปัญญาคิดหาทางตะเกียกตะกาย ขัดเกลากิเลส กิเลสที่เป็นอมตะ เป็นต้น ทั้งนี้ ผู้วิจัยสังเกตว่า ความหมายของการเปรียบเทียบดังกล่าวมีนัยในเรื่องของการทำความเข้าใจหรือการตระหนักรู้ถึงกิเลส และการจัดการกับกิเลส

ตัวอย่าง

- สนามพระเครื่องอย่างเรานี้กิเลสชุกชุมกว่าที่อื่น ในพิธีปลุกเสกยิ่งแล้ว กิเลสโมหะ หนึ่งหน้าสลอน

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นสิ่งมีชีวิตที่มนุษย์สามารถมองเห็นได้และรับรู้ได้ ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดโยความหมายได้ดังนี้

1.2 [กิเลส คือ เจ้านาย] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น ทาสของกิเลส อำนาจของกิเลส กิเลสครอบงำ เป็นต้น

ตัวอย่าง

- เขาไม่ต้องการให้ความมียอกเหล่านนั้นมามีอิทธิพลครอบงำจิตใจ เขาไม่ต้องการเป็นทาสของกิเลส

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นเสมือนเจ้านายที่คอยควบคุมครอบงำหรือบงการชีวิตของมนุษย์ หากมนุษย์สุมหลงไปกับกิเลสหรือถูกกิเลสครอบงำ มนุษย์ก็จะตกเป็นทาสและยอมกระทำตามกิเลสเหล่านั้น ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดโยความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
[เจ้านาย]		[กิลเลส]
เจ้านาย	→	กิลเลส
บทบาทและอำนาจของเจ้านาย	→	การที่มนุษย์ถูกกิลเลสกระทำหรือ
		ครอบงำ
ทาส	→	มนุษย์

2. [กิลเลส คือ วัตถุสิ่งของ] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น บ่วงกิลเลส ปมกิลเลส กิลเลสเบาบางลง กิลเลสหนา มีกิลเลสมากมาย เต็มไปด้วย กิลเลส กองแห่งกิลเลส ตัดกิลเลส สะสมกิลเลส เป็นต้น

ตัวอย่าง

- ไม่ว่าสุขหรือทุกข์ สมหวังหรือผิดหวัง ทั้งหมดนี้คือ บ่วงกิลเลสที่ร้อยรัดอยู่ทั้งนั้น

จากตัวอย่างจะเห็นว่า กิลเลสเปรียบเสมือนวัตถุสิ่งของที่ผูกมัดอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ ของมนุษย์ การเปรียบเทียบว่ากิลเลสเป็นวัตถุสิ่งของสะท้อนให้เห็นว่า กิลเลสเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถสัมผัสและ/หรือ รับรู้ได้ถึงรูปร่าง ลักษณะ และ ปริมาณของกิลเลสที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์แต่ละคน ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
[วัตถุสิ่งของ]		[กิลเลส]
ชนิดของวัตถุสิ่งของ	→	กิลเลสและการจัดการกิลเลส
(บ่วง เชือก กระดาษ ฯลฯ)		
ปริมาณหรือน้ำหนักของวัตถุ	→	ปริมาณกิลเลสที่แฝงอยู่ใน
สิ่งของ		ตัวมนุษย์

3. [กิเลส คือ ตัตุรุ] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น ฆ่า กิเลส รั้งบกิเลส กำจัดกิเลส ขจัดกิเลส ต่อสู้กับกิเลส เอาชนะกิเลส เป็นต้น

ตัวอย่าง

- ทำอย่างไรจะเอาชนะตัตุรุภายในคือ กิเลสทั้งหลายได้

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นอริหรือศัตรูที่มนุษย์จะต้องกำจัดออกไปจากจิตใจ เช่นเดียวกับที่ พุทธทาสภิกขุ (2550: 159) กล่าวว่า “กิเลส นั้นคือศัตรูของมนุษย์ มนุษย์ไม่เป็นมนุษย์ที่ถูกต้องก็เพราะมีกิเลส กิเลสเป็นศัตรู หรือมารร้ายอยู่ในภายใน เป็นเหตุให้มีการกระทำผิดออกมาถึงภายนอก” ทั้งนี้ สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

[ตัตุรุ]

ฝ่ายตรงข้าม/ศัตรู
การโจมตีฝ่ายตรงข้าม
อาวุธที่ใช้ในการต่อสู้
ผลที่จะได้รับจากการต่อสู้

วงความหมายปลายทาง

[กิเลส]

กิเลส
การจัดการกิเลส
ธรรมะ
ความสามารถระงับและจัดการ
กิเลส

4. [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น คราบกิเลส กิเลสอันขุ่นมัว เปราะอะเลอะด้วยกิเลส ขำระกิเลส ล้างกิเลส เป็นต้น

ตัวอย่าง

- จิตใจที่ชำระล้างกิเลสออกไปแล้ว คงจะผ่องแผ้วเหมือนฟ้าคืนวันเพ็ญวิสาขะนี้แหละ

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นสิ่งสกปรกที่มนุษย์จะต้องชำระล้างหรือกำจัดให้หมดสิ้นเพื่อให้มนุษย์มีจิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใส เช่นเดียวกับที่ พุทธทาสภิกขุ (2550: 160) ได้กล่าวไว้ว่า “กิเลสเป็นสิ่งสกปรกที่อยู่ภายในจิตที่ หลอกหลวงให้คนเห็นว่าเป็นสุข คนจึงพอใจที่จะมีกิเลสโดยไม่รู้สีกตัว” ทั้งนี้ สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
[สิ่งสกปรก]		[กิเลส]
สิ่งสกปรกและคราบสกปรก	→	กิเลส
การจัดหรือทำความสะอาด	→	การจัดการกิเลส
สิ่งสกปรกและคราบสกปรก		

5. [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น หลงเพลินในกิเลส มัวเมาในกิเลส หลงไปกับกิเลส ทำตามกิเลส เป็นต้น

ตัวอย่าง

- เพราะคุณธรรมจะช่วยให้เราคิดได้อย่างถูกต้อง ไม่หลงไปกับกิเลส

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นสิ่งล่อตาล่อใจที่จะสามารถหลอกล่อ ยั่ววน หรือชักจูงใจให้มนุษย์ลุ่มหลงหรือมัวเมาไปตามกิเลสต่างๆ นานา พุทธทาสภิกขุ (2550: 162) กล่าวว่า “กิเลสนี้มีความหลอกลวงโดยมีเสน่ห์เหลือประมาณ ยั่วให้คนหลงรักที่จะมีกิเลส มีความรู้สึกเป็นสุขตามแบบของอันทาล กิเลสมีโทษซ่อนไว้อย่างเลวร้าย มันปิดความเลวร้ายไว้ด้วยเสน่ห์ที่ยั่ววนในลักษณะที่เป็นมายา” ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
[สิ่งล่อตาล่อใจ]		[กิเลส]
สิ่งซึ่งชักจูงใจให้กระทำตาม	→	กิเลส
การหลอกล่อให้เชื่อหรือกระทำตาม	→	การที่มนุษย์หลงหรือมัวเมาไปกับกิเลส

6. [กิเลส คือ ไฟ] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น เเผา กิเลส เพลิงกิเลส ไฟกิเลส ของร้อน เป็นต้น

ตัวอย่าง

- เพลิงกิเลสนี้มันเผาใจให้เราร้อน อยู่บ้านก็ร้อน หนีไปไหนๆ ก็ร้อนทุราย

มโนอุปลักษณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลส คือ ไฟซึ่งมีสภาพร้อนและสามารถเผาเผาจิตใจของมนุษย์ได้ มนุษย์จึงจำเป็นต้องกำจัดกิเลสเหล่านั้นออกไปเพื่อให้ตนเองมีจิตใจที่เย็นและสะอาดบริสุทธิ์ ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
[ไฟ]		[กิเลส]
สิ่งที่ทำให้เกิดความร้อน	→	กิเลส
สิ่งที่ทำให้เกิดการเผาไหม้	→	การที่มนุษย์ถูกกิเลสครอบงำ

7. [กิเลส คือ ความมืดมัว] ถ้อยคำอุปลักษณ์ที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น กิเลสปกคลุมจนมืดมิด เมฆหมอกของกิเลส กิเลสที่มีตม เป็นต้น

ตัวอย่าง

- จิตเดิมของมนุษย์นั้นมีความโปร่งใสอยู่ในตัว แต่จิตดาวเหมือนถูกเมฆหมอกของกิเลสปกคลุมจนมืดมิด

มโนอุปลักษณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลส คือความมืดมัวที่เข้ามาบดบังหรือปกปิดจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ให้เกิดความขุ่นมัว ดังนั้นมนุษย์จึงจำเป็นต้องระบหรือกำจัดกิเลสเหล่านั้น เพื่อให้ตนมีจิตใจที่ขาวสะอาดตามเดิม ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

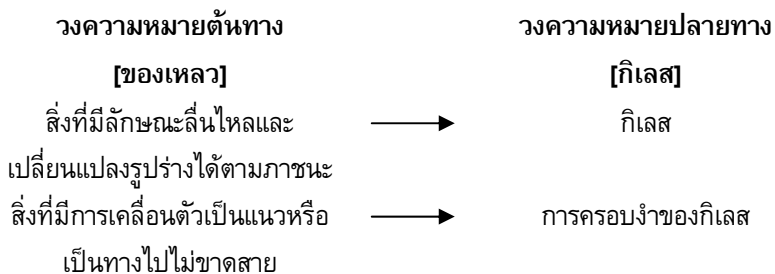
วงความหมายต้นทาง		วงความหมายปลายทาง
[ความมืดมัว]		[กิเลส]
สิ่งที่เข้ามาบดบังหรือปกปิดบางสิ่ง	→	กิเลส
บางอย่างไว้ (เมฆหมอก)		
แสงที่ไม่สว่างชัดเจนอาจเป็น	→	การครอบงำของกิเลส
สีเทาๆ หรือดำๆ		

8. [กิเลส คือ ของเหลว] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น กระแสของกิเลส กิเลสที่แทรกซึมไป กิเลสที่ไหลลื่น เป็นต้น

ตัวอย่าง

- ชีวิตของเรา ทุกครั้งที่ได้รู้ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ทำให้เราฉลาดขึ้น ทำให้เรา ผิดพลาด หรือไหลลื่นไปตามกระแสของกิเลสภายในใจของเราเองน้อยลง

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่ากิเลส คือของเหลวที่สามารถไหลลื่นหรือแทรกซึมเข้ามาในจิตใจของมนุษย์ได้ตลอดเวลา ดังนั้นมนุษย์ต้องใช้ชีวิตอย่างมีสติเพื่อป้องกันมิให้กิเลสแทรกซึมเข้ามาในใจ ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

9. [กิเลส คือ โรค] ถ้อยคำอุปลักษณะที่สะท้อนมโนทัศน์ดังกล่าว เช่น โรค กิเลส ยารักษาโรคกิเลส กิเลสระบาด เป็นต้น

ตัวอย่าง

- โรคกิเลสกำลังระบาดอยู่ในวัดเหล่านี้

มโนอุปลักษณะนี้สะท้อนให้เห็นว่า กิเลส คือ โรค ที่มนุษย์ต้องคอยบำบัดเยียวยา หรือรักษาเพื่อให้ตนมีจิตใจที่สะอาดผ่องใส ทั้งนี้สามารถแสดงกระบวนการถ่ายทอดความหมายได้ดังนี้

วงความหมายต้นทาง

[โรค]

ความเจ็บป่วยหรือความผิดปกติ
ที่เกิดขึ้นในร่างกาย

การแพร่เชื้อ

การรักษา การบำรุง หรือการบำบัด

วงความหมายปลายทาง

[กิเลส]

กิเลส

การครอบงำของกิเลส

การระงับกิเลส

จากข้อมูลทีกล่าวนี้อาจเห็นได้ว่า อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นระบบวิธีคิดของคนไทยที่สามารถรับรู้และเข้าใจความหมายของคำว่า “กิเลส” ซึ่งเป็นนามธรรมได้ ด้วยการถ่ายทอดความหมายให้เข้ากับสิ่งที่ เป็นรูปธรรม ทั้งนี้สิ่งที่นำมาถ่ายทอดหรือเปรียบเทียบอาจแตกต่างกันไปตาม ประสบการณ์ของแต่ละคน อย่างไรก็ตามคนในสังคมไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธจึงมีความรู้ ความคิด และประสบการณ์เกี่ยวกับคำสอนในเรื่องของ “กิเลส” ร่วมกัน ดังนั้นการใช้อุปลักษณะจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะช่วยอธิบายแล้วถ่ายทอด ความหมายและความคิดต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ “กิเลส” ไปสู่สมาชิกในสังคมและ วัฒนธรรมเดียวกัน ทั้งนี้อุปลักษณะจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเรื่องกิเลสได้ง่ายขึ้นและ กระจางชัดขึ้น นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า มโนอุปลักษณะเหล่านั้นยังสะท้อนมุมมอง ความคิดหรือความเข้าใจเกี่ยวกับกิเลสได้ด้วย

มุมมองเรื่องกิเลสที่สะท้อนจากการใช้ถ้อยคำอุปลักษณะ

จากการวิเคราะห์ถ้อยคำอุปลักษณะข้างต้นสะท้อนมโนอุปลักษณะของคำว่า “กิเลส” ในภาษาไทย ได้ 9 มโนอุปลักษณะ ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] [กิเลส คือ ศัตรู] [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] [กิเลส คือ ไฟ] [กิเลส คือ ความมืดมัว] [กิเลส คือ ของเหลว] และ [กิเลส คือ โรค] ทั้งนี้ การที่ผู้ใช้ภาษาไทยนำเอาลักษณะสำคัญบางประการของแบบเปรียบมากล่าว เปรียบเทียบกับกิเลสนั้นสามารถทำให้ผู้รับสารเข้าใจความหมาย และ/หรือ เข้าใจ แง่มุมต่างๆ ของกิเลสได้ ไม่ว่าจะเป็นแง่มุมในเรื่องของการตระหนักรับรู้ถึงกิเลส

การหลีกเลี่ยงจากกิเลส และการจัดการหรือกำจัดกิเลส โดยมุมมองของกิเลสที่สะท้อนจากการใช้ถ้อยคำอุปลักษณ์เชิงมโนทัศน์มีดังนี้

1. กิเลสเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องตระหนักรู้และหลีกเลี่ยง

กล่าวคือ มนุษย์สามารถรับรู้และเข้าใจความหมายของกิเลส แล้วมองว่ากิเลสมีตัวตนหรือสามารถจับต้องได้ มนุษย์ก็จะสามารถหลีกเลี่ยง ระวัง หรือกำจัดกิเลสได้ สะท้อนจากคุณลักษณะเด่นทางความหมายที่เชื่อมโยงเข้ากับมโนอุปลักษณ์ต่างๆ ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] กล่าวคือ การที่ผู้ใช้ภาษาไทยเปรียบเทียบกิเลสซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรมกับสิ่งมีชีวิต ย่อมสะท้อนให้เห็นว่าผู้ใช้ภาษาไทยมีมุมมองว่ากิเลสเป็นสิ่งที่เราต้องตระหนักรู้และควรรู้ให้เท่าทัน ไม่ลุ่มหลงหรือยอมให้กิเลสเหล่านั้นครอบงำ ในส่วนของมโนอุปลักษณ์ [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] สะท้อนให้เห็นลักษณะ รูปร่าง และปริมาณของกิเลสที่มีอยู่ในตัวของมนุษย์ ดังนั้นมนุษย์ที่อยากจะหลุดพ้นจากกิเลสต้องตระหนักรู้ถึงกิเลสของตนเองอยู่เสมอ เพื่อที่จะหาทางป้องกันและหลีกเลี่ยงจากกิเลสเหล่านั้น นอกจากนี้มโนอุปลักษณ์ [กิเลส คือ ศัตรู] ยังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ต้องตระหนักรู้ถึงกิเลสที่มีอยู่ในตัวเอง ต้องรู้จักป้องกันและหาวิธีการจัดการกับกิเลสเหล่านั้น ทั้งนี้ธรรมจะเป็นอาวุธสำคัญที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถปราบปรามศัตรูหรือกิเลสเหล่านั้นได้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยยังพบว่าผู้ใช้ภาษาไทยยังใช้มโนอุปลักษณ์ [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] เพื่อแสดงให้เห็นว่ากิเลสเป็นสิ่งที่ไม่ดีซึ่งมนุษย์ควรหลีกเลี่ยง นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบมโนอุปลักษณ์ที่ว่า [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นเพียงสิ่งที่ทำให้มนุษย์ลุ่มหลง เป็นความสุขเพียงชั่วครู่ชั่วยาม ไม่จีรังยั่งยืน ดังนั้นเราจึงต้องรู้เท่าทันและรู้จักหลีกเลี่ยงจากกิเลส นอกจากนี้มโนอุปลักษณ์ [กิเลส คือ ไฟ] ยังสะท้อนให้เห็นว่ากิเลสเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์นั้นเกิดทุกข์ และเกิดความร้อนรอนกร้อนใจจนทำให้จิตของมนุษย์ไม่สงบ ดังนั้นมนุษย์ต้องรู้เท่าทันและหลีกเลี่ยงเพื่อไม่ให้กิเลสเหล่านั้นเข้ามาแผดเผาหรือครอบงำจิตใจของเราได้ และการใช้มโนอุปลักษณ์ [กิเลส คือ ของเหลว] ยังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ต้องตระหนักรู้และใช้ชีวิตอย่างมีสติเพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้กิเลสเหล่านั้นแทรกซึมจิตใจของเราได้

2. มนุษย์ต้องดำรงจิตของตนให้อยู่ในความถูกต้องจึงจะหลุดพ้นจากกิเลส

กล่าวคือ มนุษย์ต้องไม่ลุ่มหลงหรือฟุ้งซ่านไปตามกิเลส ต้องรู้จักระมัดระวังตนด้วยการครองตนอย่างมีสติและยึดธรรมะเป็นหลักในการดำเนินชีวิต รวมทั้งมองกิเลสให้เป็นรูปธรรมและไม่หลงไปกับภาพมายาของกิเลส เพียงเท่านี้จิตใจของมนุษย์ก็จะดำรงอยู่ในความถูกต้องและชีวิตของมนุษย์ก็จะเกิดสุข ทั้งนี้ มุมมองดังกล่าวสะท้อนจากคุณลักษณะเด่นทางความหมาย (salient feature) บางประการที่เชื่อมโยงเข้ากับมโนอุปลักษณะต่างๆ ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] กล่าวคือ เมื่อกิเลสเป็นเจ้านายและมนุษย์ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส กิเลสจะเข้ามาควบคุมจิตใจและความคิดต่างๆ ของมนุษย์ แต่เมื่อใดก็ตามที่จิตของมนุษย์มีความมั่นคงและหนักแน่น หรือกล่าวได้ว่า มนุษย์สามารถดำรงจิตของตนได้อย่างถูกต้องแล้ว มนุษย์ก็จะหลุดพ้นจากอำนาจหรือการครอบงำของกิเลสเหล่านั้น ในส่วนของการใช้มโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์ลุ่มหลงไปตามกิเลส จิตใจของมนุษย์ก็จะไขว่เขวไปตามนั้น ดังนั้นมนุษย์จึงต้องรู้จักระบับจิตใจของตนและดำรงจิตของตนให้อยู่ในความถูกต้องเพื่อที่จะไม่หลงไปตามกิเลส นอกจากนี้การใช้มโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ ของเหลว] ยังสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ต้องมีจิตใจที่มั่นคงและหนักแน่น เพื่อป้องกันไม่ให้กิเลสแทรกซึมเข้ามาภายในจิตใจ ดังนั้นวิธีการที่จะทำให้จิตใจของมนุษย์มั่นคงและหนักแน่น คือ การดำรงจิตของตนให้อยู่ในความถูกต้อง ทั้งยังจะต้องรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่เสมอและไม่ปล่อยใจไปตามกิเลส ในส่วนของการใช้มโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ โรค] ก็สะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์ต้องดำรงจิตของตนให้มั่นคงและหนักแน่น ไม่ปล่อยให้จิตใจของตนอ่อนแอเพื่อป้องกันไม่ให้ตนเองเกิดโรคกิเลสด้วยการดำรงจิตของตนให้อยู่ในความถูกต้อง และใช้ธรรมะเป็นยารักษาโรคกิเลส เพื่อให้มนุษย์หายจากโรคกิเลสเหล่านั้น

3. เป้าหมายในชีวิตของมนุษย์คือ การที่มนุษย์มีจิตใจที่ผ่องใส

และปราศจากกิเลส

กล่าวคือ มนุษย์ทุกคนต้องการใช้ชีวิตอย่างมีความสุข ความสุขจึงเป็นเป้าหมายสำคัญสำหรับมนุษย์ ทั้งนี้การที่มนุษย์จะมีความสุขได้นั้น มนุษย์จะต้องมี

จิตใจที่บริสุทธิ์ผ่องใสและปราศจากกิเลสซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคในการใช้ชีวิตของมนุษย์ มุมมองดังกล่าวสะท้อนจากคุณลักษณะเด่นทางความหมาย (salient feature) บางประการที่เชื่อมโยงเข้ากับมโนอุปลักษณะต่างๆ ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] สะท้อนให้เห็นว่า หากมนุษย์ต้องการมีจิตใจที่ผ่องใสและปราศจากกิเลส มนุษย์ต้องไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจหรือไม่ให้กิเลสเหล่านั้นครอบงำ นอกจากนี้ในส่วนของมโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ ศัตรู] ยังสะท้อนให้เห็นว่า หากมนุษย์สามารถขจัดกิเลสหรือระงับกิเลสซึ่งเป็นปัญหาและอุปสรรคสำคัญในชีวิตได้ จิตใจของมนุษย์ก็จะผ่องใส เมื่อจิตใจของมนุษย์ผ่องใส มนุษย์ก็จะดำรงชีวิตอย่างเป็นสุข อย่างไรก็ตาม การใช้มโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] ยังสะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่ต้องการ มนุษย์ต้องรู้จักชำระล้างกิเลสเหล่านั้น ทั้งนี้หากมนุษย์สามารถชำระล้างหรือกำจัดกิเลสเหล่านั้นได้หมด จิตใจของมนุษย์ก็จะผ่องใสขึ้น ในส่วนของการใช้มโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ ความมืดมัว] ยังสะท้อนให้เห็นว่า จิตใจของมนุษย์ขุ่นมัวเพราะมีกิเลสเข้ามาปกคลุม ดังนั้นมนุษย์จึงจะต้องรู้จักจัดการหรือระงับกิเลสเพื่อให้จิตใจของตนสะอาดและผ่องใส นอกจากนี้ผู้วิจัยยังพบว่า มีการใช้มโนอุปลักษณะ [กิเลส คือ โรค] ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า กิเลสเป็นตัวการสำคัญที่ทำให้จิตใจของมนุษย์เสื่อมโทรมเปรียบเสมือนโรคภัยที่ต้องเยียวยาหรือบำบัดรักษาให้จิตใจของมนุษย์ดีขึ้นและผ่องใสขึ้น

จากมุมมองที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นว่า มโนอุปลักษณะต่างๆ สะท้อนมุมมองว่า กิเลสเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องระงับหรือขจัดออกจากจิตใจด้วยการใช้สติและปัญญากำหนดจิตแล้วดำรงชีวิตให้อยู่ในทางสายกลางเพื่อที่จะทำให้จิตใจของตนนั้นบริสุทธิ์และปราศจากกิเลส ดังที่ พุทธทาสภิกขุ (2550: 147-158) กล่าวว่า “ธรรมชาติของจิตมนุษย์นั้นไม่มีกิเลส แต่กิเลสจะเกิดขึ้นเมื่อมนุษย์เกิดความยินดี ยินร้าย การทำให้จิตถูกต้องและปราศจากกิเลส นั้น มนุษย์จะต้องไม่เปิดโอกาสให้กิเลสครอบงำ กล่าวคือ มนุษย์ต้องมีสติสัมปชัญญะ ดำรงจิตให้ตั้งอยู่ในลักษณะกลางๆ ไม่ยึดมั่นถือมั่น ใช้ปัญญาและรู้ตัวทั่วพร้อมอยู่ตลอดเวลา จิตใจของมนุษย์จึงจะบริสุทธิ์ผ่องใส”

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

การศึกษาลักษณะของคำว่า “กิเลส” ในภาษาไทย โดยใช้ข้อมูลจากงานเขียนทางวิชาการ งานเขียนกึ่งวิชาการ เรื่องแต่ง หนังสือพิมพ์ และเบ็ดเตล็ดในคลังข้อมูลภาษาไทยแห่งชาติ (Thai National Corpus) ของภาควิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนั้น ทำให้พบว่า ผู้ใช้ภาษาไทยมีการใช้ถ้อยคำอุปสรรคที่สะท้อนมโนทัศน์เกี่ยวกับกิเลส 9 มโนอุปสรรค ได้แก่ [กิเลส คือ สิ่งมีชีวิต] [กิเลส คือ วัตถุสิ่งของ] [กิเลส คือ ศัตรู] [กิเลส คือ สิ่งสกปรก] [กิเลส คือ สิ่งล่อตาล่อใจ] [กิเลส คือ ไฟ] [กิเลส คือ ความมืดมัว] [กิเลส คือ ของเหลว] และ [กิเลส คือ โรค] ทั้งนี้มโนทัศน์ต่างๆ สะท้อนมุมมองความคิดหรือความเข้าใจเกี่ยวกับกิเลสด้วยว่า กิเลสเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องตระหนักรู้และหลีกเลี่ยง รวมทั้งมนุษย์ยังจะต้องดำรงจิตของตนให้อยู่ในความถูกต้องจึงจะหลุดพ้นจากกิเลสเพื่อที่จะให้บรรลุเป้าหมายในชีวิต นั่นคือ การที่มนุษย์มีจิตใจที่ผ่องใสและปราศจากกิเลส ซึ่งสอดคล้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนาที่ว่า กิเลสเป็นสาเหตุของการทำให้เกิดจิตใจของมนุษย์เศร้าหมองและขัดขวางความเจริญทางจิต กล่าวคือ มนุษย์จะถูกกระตุ้นหรือเร่งเร้าจากกิเลสที่อยู่ภายในจิตใจทำให้แสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาตามเงื่อนไขของกิเลสซึ่งเป็นต้นตอทำให้ชีวิตของมนุษย์เกิดปัญหาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ด้วยเหตุนี้มนุษย์จึงต้องควบคุม ระวังและป้องกันกิเลส เพื่อมิให้กิเลสต่างๆ เกิดขึ้นและครอบงำจิตใจของตน ด้วยการใช้หลักไตรสิกขาเป็นแนวทางในการแก้ปัญหาเพื่อที่จะนำพาชีวิตของตนให้พบแต่ความสุข (พระมหาธีรพล สุขแสง, 2546)

ดังนั้นการที่จะสอนให้มนุษย์เข้าใจและตระหนักรู้ถึงสิ่งที่เป็นนามธรรมได้ง่ายขึ้นนั้นจำเป็นจะต้องใช้อุปสรรคเป็นเครื่องมือในการอธิบายและถ่ายทอดความหมายไปสู่กลุ่มคนซึ่งอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมเดียวกันจึงจะสามารถรับรู้และเข้าใจความหมายของสิ่งที่เป็นนามธรรมนั้นได้ตรงกัน

การศึกษาในครั้งนี้จึงเป็นเครื่องยืนยันให้เห็นว่า ผู้ส่งสารซึ่งเป็นผู้ใช้ภาษาไทยมีการรับรู้และเข้าใจความหมายของคำว่า “กิเลส” และใช้อุปสรรคเป็นเครื่องมือหรือเป็นกลวิธีที่จะช่วยในการอธิบายและถ่ายทอดความหมายของคำว่า “กิเลส” ไปยังผู้รับสารเพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจความหมายของคำว่า “กิเลส” ร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เป็นเพียงการศึกษาข้อมูลภาษาจากคลังข้อมูลที่มีการรวบรวมไว้เท่านั้น หากมีการศึกษาอุปลักษณะของคำว่า “กิเลส” ในบริเจตอื่นๆ เช่น ในหนังสือธรรมะ หรือ การสนทนาในชีวิตประจำวัน จะช่วยยืนยันผลการวิจัยและอาจจะทำให้เห็นระบบวิธีคิด รวมถึงมุมมองต่างๆ ที่สะท้อนจากการใช้อุปลักษณะเชิงมนทัศน์ของคนไทยมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- ทองใบ อมโร, เจ้าอธิการ. 2553. **การศึกษาหลักธรรมที่นำไปปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นกิเลสในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธีระพล สุขแสง, พระมหา. 2546. **การศึกษาคำสอนเรื่องกิเลสในพระพุทธศาสนาเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปิยภรณ์ อบแพทย. 2542. **อุปลักษณะเกี่ยวกับชีวิตในหนังสือธรรมะ**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พุทธทาสภิกขุ. 2550. **รู้ทันเล่ห์กิเลส**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- รัชนิญญา กลิ่นน้ำหอม และณัฐพร พานโพธิ์ทอง. 2551. “การเมืองคือการรักษาโรค: มโนอุปลักษณะที่สะท้อนจากถ้อยคำอุปลักษณะของนักการเมืองไทย.” **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 25 (ธันวาคม): 132-157.**
- Kövecses, Z. 2002. **METAPHOR: A Practical introduction**. New York: Oxford University Press.
- Lakoff, G. and M. Johnson. 1980. **Metaphors We Live By**. Chicago and London: The University of Chicago Press.